

“PIERRE-VICTOR, JACQUES-CLÉMENT ET LES AUTRES” MINDER BEKENDE GENTSE NOTABELEN UIT DE PERIODE 1780-1840 (DEEL 9)

8. Joseph-Bernard Cannaert (1768-1848)

We sluiten deze reeks artikelen af met het verhaal van een Gentse jongen uit de ambachtenwereld die raadsheer werd in de hoogste rechtbank van het land en in een snedig Nederlands boeken over ons oude strafrecht schreef die nog steeds worden geraadpleegd. In hart en nieren een Gentenaar kwam hij met klasse uit voor zijn moedertaal en kon hij vertellen zoals hij het thuis had gehoord, sappig en in het Gents. Een vrije geest ook, die begaan was met de volksverheffing en het kosteloos onderwijs.

De opgang van een bakkersgezin

Joseph-Bernard Cannaert werd geboren te Gent op 16 februari 1768 als zoon van Guillielmus (Willem) Cannaert (1725-1804) die sinds 1755 gehuwd was met Catharina Du Coulombier uit de Sint-Maartensparochie (Ekkergem)¹. Vader, afkomstig van Lessines (Henegouwen), was broodbakker in de Hoogpoort². Kort voor zijn huwelijk was hij als poorter van Gent aangenomen³. Literatuurhistorici hebben het vaak met enige neerbuigende verbaasdheid over “de bakkerszoon Cannaert” alsof een bakkerszoon niet erg begaafd kon zijn. Men mag overigens niet over het hoofd zien dat vader Guillielmus reeds in 1760 bestuurslid (*suppoost*) was van de aloude, onontbeerlijke en gerespecteerde bakkersnering⁴ en dat hij in 1782 eigenaar werd van een comfortabele breedwoning (vier traveeën en drie bouwlagen onder een zadeldak) in de Holstraat (ex nr 74)⁵. Op dit tijdstip was hij alleszins een bemiddeld burger geworden.

Men bezit enige informatie over twee broers van Joseph-Bernard. (1) Simon-Joseph Cannaert (geb. januari 1767) studeerde in het college van de heilige Drievuldigheid te Leuven⁶ waarna hij intrad bij de paters augustijnen te Gent. Hij werd priester gewijd in 1792 en was enige tijd klastitularis (*kleine Figure*) in het college aan de Sint-Margrietstraat⁷. Toen in 1802 rondom de kerk van het klooster de Sint-Stephanusparochie werd opgericht⁸ was hij een van de priesters die voor de nieuwe parochie instonden⁹.

Later was hij onderpastoor in een drietal buitengemeenten¹⁰. In 1816 werd hij opgenomen in het gesticht voor geestelijke gezondheidszorg te Froidmont (bij Doornik) waar hij in 1833 overleed. (2) Francies-Ludovicus (1772-1842) studeerde vermoedelijk rechten vermits hij in maart 1790 (Brabantse Omwenteling) werd benoemd tot raadpensionaris van de schepenen van de Keure, bevoegd voor strafzaken (*pensionaris van het criem*, in feite een onderzoeksrechter)¹¹. Na het herstel van het Oostenrijks gezag werd hij in 1791 in dit ambt vervangen. Voor het overige weet men weinig over hem. Onder het Consulaat (1803) benoemde het stadsbestuur hem tot controleur van de (zeer gereguleerde) handel in brood¹². Zoals Joseph-Bernard was hij gehecht aan de moedertaal. In 1817 ontving hij van de rederijderskamer De Fontaine een gouden medaille als winnaar van een prijskamp voor de beste vertaling naar het Nederlands van een toespraak van de provinciegouverneur¹³.

Een jonge democraat die het ver zal brengen

Het is niet bekend bij welke *vrye schoolmeester* en in welk college de jonge Joseph-Bernard het lager en secundair onderwijs volgde. Hij moet alleszins een schrandere knaap zijn geweest vermits hij aan de universiteit van Leuven rechten mocht gaan studeren¹⁴. Het diploma van *licentiaet in beyde de rechten* ontving hij op 23 oktober 1788¹⁵ toen hij amper twintig jaar was. Omdat de rechtenstudie vier jaar duurde¹⁶ houdt zulks in dat hij reeds op 16 jaar de humaniora achter de rug had. Hoewel geen unicum wijst dit toch op een bijzondere begaafdheid. Kort daarop legde Joseph-Bernard de eed van advocaat af bij de Raad van Vlaanderen. Voor een jong advocaat werd het een opwindende tijd. Keizer Jozef II voerde inderdaad allerlei maatregelen in die weliswaar rationeel verantwoord waren maar botsten met de belangen van adel en kerk alsmede met het conservatisme van de bevolking. Tijdens de Brabantse Omwenteling waren te Gent de gemoederen verdeeld¹⁷. Naast een meerderheid van “patriottische” Statisten die een herstel van alle voorrechten en gevestigde belangen eisten, ijverde een actieve minderheid van “democraten” voor een moderne staatsinrichting en ruimere volksvertegenwoordiging. Een derde groep bleef door dik en dun het “verlichte” beleid van de keizer steunen en leunde ideologisch aan bij de democraten.

De jonge advocaat is in deze strijd niet aan de zijlijn blijven staan. Reeds in 1787 meldde hij zich via de Sint-Antoniusgilde bij het vrijwilligerskorps van de vier hoofdgilden dat door het stadsbestuur was belast met de ordehandhaving tijdens de eerste straatdemonstraties tegen Jozef II¹⁸. Bovendien wijst alles erop dat hij in 1789 lid werd van een groep intellectuelen en notabelen

die, al bleven zij de keizer trouw, “democratische” hervormingen verlangden zoals voorgestaan door Jan-Frans Vonck en zijn medestanders. Joseph-Bernard Cannaert stelde zijn vlotte pen ten dienste van dit ideeëngoed en werd de jongste mede-auteur¹⁹ van *Die excellente Print-Cronike*, een relaas van de Brabantse Omwenteling dat bijzonder scherp uitviel tegen de Gentse Statisten en de clerus in het bijzonder. De publicatie werd overigens wegens anticlericalisme in december 1791 door de Raad van Vlaanderen verboden²⁰. Tijdens de Brabantse Omwenteling kwam J.-B. Cannaert vermoedelijk aan de kost in dienst van de Staten van Vlaanderen²¹. In deze functie was hij alleszins goed geplaatst om allerlei informatie te vernemen die later in de *excellente Print Cronike* aan het oppervlak kwam.

Inmiddels was J.B. Cannaert (zoals zijn latere schoonvader) lid geworden van de *Société de Gand*, een ontspanningsgenootschap dat in werkelijkheid de voorstanders van politieke hervormingen groepeerde²². In april en juni 1792 was hij (als keizersgezinde) kandidaat voor een ambt van schepen van Gedele²³. Hij werd niet benoemd ondanks een gunstig advies van de Raad van Vlaanderen aan de landvoogden: “un jeune sujet [hij was toen 24 jaar] qui avec le temps pourra être utilement employé; il pense bien pour la bonne cause”²⁴.

Huwelijk in een hoogburgerlijk netwerk

Joseph-Bernard Cannaert huwde in 1816 de vijfentwintig jaar jongere Isabelle de Deurwaerder. Deze stamde uit een voorname Gentse familie. Haar vader François de Deurwaerder (1751-1848) was ontvanger-generaal van de provinciale *lopende middelen*²⁶ en schepen van de Burggravije van Gent²⁷. Hij was de *Aufklärung* genegen en sedert de jaren 1780 voorstander van politieke hervormingen. Hij speelde te Gent een cruciale bestuurlijke rol tijdens de Brabantse Omwenteling²⁸.

Isabelle de Deurwaerder's moeder Marie-Thérèse Serlippens was een dochter van Jean-Jacques Serlippens (ook een telg van een oude Gentse familie), procureur bij de schepenbank van de Keure, die in 1751 een prachtige (nog bestaande) woning in rococostijl liet bouwen aan de Hoogpoort²⁹. Moeder Serlippens, née Marie-Josèphe van Tieghem, kon aanspraak maken op de heerlijkheid en het aloude kasteeldomein Beauvoorde te Wulveringham (Veurne) die in 1809 ten deel vielen aan haar zoon de negotiant Felix Serlippens³⁰. De andere zoon Jean-Louis Serlippens (1749-1832) was schepen van Gedeede en Gedeputeerde van de Staten van Vlaanderen tijdens de Brabantse Omwenteling³¹, rechter in de rechtbank van eerste aanleg onder het Frans en het Nederlands bewind. Hij was een mineur dichter, een heftig anti-

klerikale pamflettist en een minder getalenteerd geestesverwant van Cannaert (die overigens zijn testamentair uitvoerder werd)³³.

De bakkerszoon, die op het tijdstip van zijn huwelijk 48 jaar was en reeds heel wat aanzien genoot te Gent, maakte voortaan deel uit van een invloedrijk burgerlijk netwerk met moderne allures.

Uit het huwelijk Cannaert-de Deurwaerder volgde o.m. Evariste Cannaert (geb. 1817) die zijn stage als advocaat volbracht bij Hippolyte Metdepenningen. Evariste's dochter Gabrielle trouwde met een zoon van baron Jules de Saint-Genois, universiteitsbibliothecaris, schepen van onderwijs en eerste voorzitter van het Willemsfonds.

Gewaardeerd ambtenaar en magistraat

Het verbaast niet dat de “democraat” van de Brabantse Omwenteling zich probleemloos aanpaste aan het Frans bewind. Vanaf juli 1794 (d.i. kort na de tweede Franse inval) vervulde hij een aantal administratieve opdrachten, waarna in april 1798 zijn benoeming tot lid van de Gentse *Municipalité* volgde. Tot het einde van de eeuw heerste een onvoorstelbare wanorde in het stadsbestuur. Leden van de *Municipalité* werden bijv. willekeurig (en vaak onder dwang) aangesteld en afgezet³⁴. Zo werden ook Cannaert en een paar collega's reeds na enkele maanden afgezet wegens *ignorance et incivisme*³⁵. Aan zijn ongenoegen over deze maatregel gaf hij lucht in een polemisch krantje³⁶ dat weliswaar aan de idealen van de Franse revolutie gehecht was maar de kuiperijen van de plaatselijke machthebbers aan de kaak stelde³⁷.

Met het Consulaat kwam opnieuw orde op zaken. De industriële pionier Lieven Bauwens werd in juli 1800 de eerste Maire van Gent en Joseph-Bernard Cannaert (die nog steeds in de Holstraat woonde)³⁸ secretaris-generaal van de *Mairie*. De meeste besluiten van de *Maire* en zijn *Adjoints* werden door hem opgesteld en mede-ondertekend. Met de nieuwe organisatie van de advocatuur in 1804 nam hij ontslag uit het bestuur om naar de balie terug te keren³⁹. Tot een vaste titularis kon worden benoemd werd hij tijdelijk vervangen door zijn vriend Joseph van Crombrughe⁴⁰.

In 1809 werd J.-B. Cannaert benoemd tot eerste substituut van de *Procureur Impérial* Pierre-Victor Le Jeune d'Allegeershecque⁴¹ in de rechtbank van eerste aanleg te Gent. De benoeming werd later herhaaldelijk bevestigd – ook door koning Willem I (weliswaar met de titel substituut van de Procureur des Konings).

De adviezen van de korpsoversten werpen een gunstig licht op het werk van de magistraat⁴²: “fortune médiocre, est instruit et parle assez bien mais est un peu fougueux”; “beaucoup d'expérience, [l'habitude] des affaires; il a quelque

fortune et vit honorablement ; sa probité et sa délicatesse sont au-dessus de tous éloges”; “fortune médiocre, de bonnes mœurs et beaucoup d’ esprit; une grande assiduité au travail”.

Cannaert’s aangetrouwde oom Jean-Louis Serlippens was rechter in dezelfde rechtbank.

In 1814 werd Cannaert, naast zijn ambt van substituut, ook nog *Procureur civil* bij het *Cour d’Assise*⁴³. Rond dit tijdstip beschreef de Intendant van het Schelde-departement hem als “instruit, capable”, wat niet verrast, maar ook als “un peu français”⁴⁴. De spitse Franse moralist Michel de Montaigne (1533-1592) was overigens Cannaert’s lievelingsauteur⁴⁵.

In 1815 was Cannaert een van de tien Gentenaars die (ondanks de banbliksems van de bisschop Mgr. de Broglie) de Fundamentele Wet van het nieuwe koninkrijk der Nederlanden goedkeurde⁴⁶. Hij solliciteerde herhaaldelijk, maar zonder resultaat, voor een bevordering in de magistratuur, o.m. voor de opvolging van Pierre-Victor Le Jeune als Procureur des Konings⁴⁷. Zijn geduld werd beloond, vermits koning Willem I hem bij besluit van 18 februari 1825 benoemde tot het verheven ambt van raadsheer in het Hooggerechts-hof te Brussel, de appèlinstantie voor de meeste⁴⁸ zuidelijke provincies⁴⁹.

Cannaert woonde toen in de Wagenaerstraete⁵⁰ (Zwarte Zustersstraat) en huurde een pied-à-terre te Brussel. Als recent benoemde werd hij vooral ingezet voor strafzaken, in het bijzonder de geladen en delicate pers- en politieke misdrijven die de overige raadsheren het liefst aan zich zagen voorbijgaan⁵¹. Zo zetelde hij in april 1830 in de beruchte “zaak de Potter”⁵² die een cruciale rol speelde in de afscheuring van het Zuiden⁵³.

Ontslag wegens orangisme

Na de onafhankelijkheidsverklaring van september 1830 werd hij als “orangist” door het Voorlopig Bewind afgezet (“toegelaten tot het pensioen”)⁵⁴. Hij nam dit met de nodige humor op zoals blijkt uit het “voorbericht” in de derde druk (1835) van zijn hierna te bespreken boek over het oude strafrecht in Vlaanderen. Wegens de afzetting kon hij immers ononderbroken te Gent woonachtig blijven en veel tijd besteden aan archief-opzoekingen: “ik voelde my als geneigd de staetsomwenteling ... te zegenen, en mynen dank te betuigen aen de edelmoedige patriotten, die zich met het uitoefenen myner functiën bij het hof wel hadden willen belasten, en my de moeite besparen om de daeraen gehechte jaerwedde te ontvangen”⁵⁵.

Hij werd opnieuw advocaat en publiceerde nog een aantal belangrijke werken. Financiële zorgen moest hij zich toen blijkbaar niet maken⁵⁷.

Reeds voor zijn benoeming te Brussel had Cannaert een bescheiden rol

gespeeld in het openbaar leven van zijn geboortestad, o.m. als gemeenteraadslid in 1821-1825⁵⁸, als mede-inrichter van de nationale nijverheidstentoonstelling van augustus 1820⁵⁹ en als lid van de studiecommissie “ordre social” in de Oostvlaamse *Société de Statistique* die zich vanaf 1817 voornam een wetenschappelijk verantwoorde beschrijving op te stellen van alle activa van de provincie⁶⁰. Als gewezen (1827) koninklijk schoolopziener in de provincie Zuid-Brabant⁶¹ ondersteunde Cannaert voortaan met de pen en het woord het vooruitstrevend onderwijsbeleid van zijn vriend burgemeester Joseph van Crombrugge. Hij werd o.m. lid van de commissie van toezicht van de *stadskostelooze scholen* (“armenscholen”)⁶².

Joseph-Bernard Cannaert overleed in zijn woning aan de Zwarte Zustersstraat nr 3⁶³ op 17 november 1848⁶⁴. Hij was op dit tijdstip de oudste Gentse advocaat, met zestig jaar anciënniteit⁶⁵. Zijn nalatenschap omvatte drie huizen te Gent alsmede 48 Ha. hoeven en landbouwgronden.

“... die de pen tot op het laatste zijns levens voerde”⁶⁷

“Als een oprecht Gentenaar (de beurtelings leutige en ernstige Vlaming)”⁶⁸ bezat Joseph-Bernard Cannaert de kunst om naast voortreffelijke wetenschappelijke boeken ook lichtvoetiger werkjes te schrijven⁶⁹. Dit deed hij telkens in een heldere en zuivere taal, met meestal korte, snedige zinnen. Het verrast niet dat hij door de letterkundige genootschappen van Utrecht en Leiden tot briefwisselend lid werd verkozen. We bekijken even twee typische werken.

Zijn meest befaamde boek is onbetwistbaar *Bydragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen* waarvan een eerste versie in 1826 verscheen⁷⁰. Een tweede druk (1829)⁷¹ werd in 1835 gevolgd door een aanzienlijk vermeerderde derde druk⁷², de enige die men als voldragen kan beschouwen (sedert zijn afzetting als magistraat beschikte de auteur over veel tijd voor archiefonderzoek). De nagenoeg volledige documentatie werd geput uit het toen nog wanordelijke archief van de stad Gent dat sedert 1819 gestapeld was in drie kamers op de eerste verdieping van het stadhuis⁷³. In dit sobere boek van 537 pag. behandelt de auteur gedetailleerd de diverse straffen die sedert de 15de eeuw (o.m. tijdens de Inquisitie)⁷⁴ te Gent werden toegepast op vooral ketteren, heksen en tovenaars⁷⁵, bijv. de geseling, het brandmerk (op de wangen of andere lichaamsdelen), het “beroven van zintuigen” (de neus en de oren afsnijden, de tong doorboren, de ogen insteken), de verbanningen en strafbevaarten, de verbranding, het levend begraven, het verdrinken, de pijnbank met het oog op bekentenissen. Hierop volgen meer dan 200 pag. *Ophelderingen en bewysstukken*. Tegen zijn levenseinde publiceerde de auteur

nog een Franse vertaling van de hoofdstukken over de heksen: *Olim. Procès des sorcières en Belgique sous Philippe II et le gouvernement des archiducs* (1847, 156 pag.). Ook wie geen belangstelling heeft voor rechtsgeschiedenis kan in deze boeken enkele straffe gruwelverhalen lezen.

In het besluit van de *Bydragen* leest men: “Dat dit alles tegenwoordiglyk niet meer gekend is, moeten wy dank wyten aen de gelukkige en heilzame veranderingen, die wy, in onze hedendaegsche instellingen ingevoerd, zoo zeer zien uitblinken; dat om de waerde en de noodzakelykheid der verlichting, die de rede, door het onderwys, verkrygen moet, wel te beseffen, men slechts de oogten te vestigen heeft op de afdwalingen onzer voorzaten, en dat het van de hoogste aengelegenheyd is, de edele en moedige aendrift ter onderrichting van den evenmensch te schragen en te begunstigen...”. In deze passus treft men enkele beginselen aan die Cannaert steeds heeft willen dienen: de “waerde en de noodzakelykheid der verlichting”, de rede, het onderwijs en de “onderrichting van den evenmensch”. In het werk verzet Cannaert zich herhaaldelyk tegen de onverdraagzaamheid en het bijgeloof⁷⁶.

Het wetenschappelyk niveau van Cannaert’s monografie werd spoedig erkend door de jongere generatie van wetenschappers. Zo maakten twee uitmuntende Gentse professoren (de criminalist Jacques-Joseph Haus en de neuroloog Joseph Guislain) voor hun eigen onderzoek graag gebruik van zijn bevindingen⁷⁷. Ook de Duitse rechtshistoricus Leopold-August Warnkönig, die tot 1836 hoogleraar was te Gent, was vertrouwd met Cannaert’s werk⁷⁸. En nu nog wordt dit door criminologen en historici in hun publicaties aangehaald.

Heel anders is het boekje van 46 pag. *Iets over de hollandsche tael, noch voor, noch tegen, latende elk dienaengaende vry en onverlet als naer goedvinden, in eenige familiale brieven. Eerste stukske* (november 1823)⁸⁰. De “brief” is gericht aan een stadsgenoot die het “hollandsch” wil aanleren⁸¹ *zonder moeyte en vooral zonder geld uyt te geven*. Cannaert geeft in deze tekst blijk van aanzienlyk pedagogisch talent. Aan de hand van tientallen zorgvuldig geordende voorbeelden uit de omgangstaal wijst hij de belangrijkste verschilpunten aan tussen het “vlaemsch” (soms het Gents) en het “hollandsch”, en verklaart hij de oorsprong of de grondslag van het verschil. Enkele typische woorden zullen hier volstaan, waarbij de “vlaemsche” versie telkens wordt gevolgd door de “hollandsche”: maer/maar, gebuer/gebuur, ende/en, ofte/of, stukske/stukje, magt/macht, regt/recht, konnen/kunnen, konst/kunst, locht/lucht, princes/prinses, naer/na, quesel/kwezel, enz. Ook afwijkende zinswendingen worden onder de loep genomen. Zo schreef (en zegde) de Vlaming “ik en weet het niet” en “daer en hebt gy geen gedacht van”, maar dit is geen “hollandsch”: “de Hoogduytschers schryven toch ook niet Ich und weiss es nicht”, merkt Cannaert fijntjes op.

De auteur pleit overigens niet voor een klakkeloze navolging van het “hollandsch”. Wel drukt hij de lezer op het hart dat men “zoo veel mogelyk gebruyk [moet] maken van een gezuiverd vlaemsch, zoo als het aen fatsoenlyke lieden betaemt”. De gevatte uiteenzetting is helder en subtiel opgebouwd terwijl zij ook van onderkoelde humor sprankelt. Waarschijnlijk leerde de doorsnee Gentenaar meer en beter “hollandsch” in dit boekje dan in dikke tractaten van gewichtige taalgeleerden. Bovendien heeft dit werk, omdat het aan minister van justitie van Maanen “althans eenen blijk van welgezindheid opleverde”, bijgedragen tot de benoeming van Cannaert in het Hooggerechtshof te Brussel⁸³.

In het lichtere genre publiceerde J.-B. Cannaert in 1823 *Het avondpartijtje, of die niet verliezen wilt, mag niet meê spelen*⁸⁴. Het betreft “een tranche de vie uit het Gentse volksleven met dialogen in Gents dialect”⁸⁵. Het had dermate veel bijval dat het in 1842 werd heruitgegeven samen met het ook zeer populaire *Jellen en Mietje, hunne vryagie* van Cannaert’s intellectuele compagnon Karel Broeckaert⁸⁶.

Joseph-Bernard Cannaert blijft een boeiend personage. Gerespecteerd magistraat, auteur van standaardwerken over ons oude strafrecht, gezapig verteller in de Gentse volkstaal, brugfiguur tussen Noord en Zuid, rustig heraut van de moedertaal⁸⁷, maar ook: democraat in hart en nieren en hoffelijk anticlericaal. Wie kan hem beter typeren dan zijn jongere vriend de stadsarchivaris en auteur Prudens van Duyse⁸⁸: “... zelfdenker wiens geest nooit *abdiqueert*; hij streed een goeden strijd voor de verlichting en volks-beschaving”? Cannaert is alleszins niet de geringste van de Gentse notabelen die in deze reeks uit de schaduw werden gehaald.

Guy Schrans

NOTEN:

¹ SAG, De Zwarte Doos, *Huwelijken Sint-Martinusparochie 1584-1796*, p. 42

² [de Potter de Ten Broecke], *Notes généalogiques de quelques familles bourgeoises de la ville de Gand*, Hs. 3058, Handschriftenkabinet bibl. univ. Gent ; W. Steeghers, “Genealogische gegevens betreffende de familie van de rechtsgeleerde Joseph Bernardus Cannaert”, *Informatieblad VVF-Gent* (nu: *Gentse Cadenas*), 1988/3, p. 39; Biogr. Nat., III (1872), 286-287]; Ph. Blommaert, *De nederduitsche schryvers te Gent*, 1861, p. 408-412; L. François, *Progressief en cultuurbewust. Prototypes van de Gentse burgerij eind 18de-begin 19de eeuw*, 1990, p. 23-44 ; D. Van Ryssel, *55 vergeten Gentse schrijvers*, 2008, IV, tw. Cannaert. Voor de geboorte in Hoogpoort zie de vindplaats in noot 5 hierna.

- ³ Poortersboek 1739-1782, f° 40, SAG reeks 122/6 (5 juli 1755).
- ⁴ Betr. de Gentse bakkersnering: F. De Potter, *Gent*, VII, p. 306 e.v.
- ⁵ *Bouwen door de eeuwen heen. Stad Gent, Zuid-West*, 1979, p. 160. Zie op internet: BeeldbankGent.be, tw. Cannaert, 1760 (suppoost, Hoogpoort) en 1782 (Holstraat). Op de site van het huis in de Holstraat (tussen het technisch instituut St. Antonius en de Galgenberg) bevindt zich thans een gebouw naar de smaak van de late 20ste eeuw.
- ⁶ [J.B. Staes], *Wekelyks nieuws uit Loven*, 1787, p. 149
- ⁷ *Wegwyzer*, 1795
- ⁸ A. Keelhoff, *Geschiedenis van het klooster der Eerw. Paters Eremiten Augustynen te Gent*, 1846, p. 270
- ⁹ *Augustiniana* [Leuven], XXXII (1982), p. 327
- ¹⁰ L. Schokkaert ed., *Biografisch repertorium van de priesters van het bisdom Gent*, 1802-¹¹
- ¹¹ V. Fris, "Le clerc du sang à Gand", *Ann. Acad. royale d'archéologie*, 1922, p. 225-226, 235
- ¹² L. François, o.c., p. 29
- ¹³ *Algemeene konst- en letterbode*, II (1818), p. 466; F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, IV, p. 297, nr 7097
- ¹⁴ E.H. Reusens, J. Wils & A.H. Schillings, *Matricule de l'université de Louvain*, IX (1967), p. 194
- ¹⁵ Zie bijv.: *Wegwyzer*, 1838, p. 280; 1847, p. 164; A. Verbessens, *Le barreau de Gand*, 1912, p. 117
- ¹⁶ J. Nauwelaers, *Histoire des avocats au Souverain Conseil de Brabant*, 1947, I, p. 80-82
- ¹⁷ G. Schrans, *Van wit naar blauw. Gent tussen 1780 en 1842*, 2010, p. 38-40
- ¹⁸ F. Vanderhaeghen, *Jaerboeken van het soevereine Gilde der kolveniers, busschieters en kanonniërs, gezegd Hoofdgilde van Sint Antone te Gent*, 1867, II, p. 223; III, p. 174. Hij werd regulier lid van de St. Antoniusgilde in 1802 (o.c., II, p. 233). Hetzelfde jaar mocht hij als secretaris-generaal van de Mairie het collegebesluit mede-ondertekenen waarbij de in 1796 afgeschafte gilde opnieuw werd opgericht (F. Vandehaeghen, *Histoire de la gilde souveraine ... dite chef-confrérie Saint Antoine*, 1866, p. 187-188).
- ¹⁹ Dit mede-auteurschap wordt bevestigd door Gentse auteurs die Cannaert nog gekend hebben: Pr. Van Duyse, "J.B. Cannaert", *De Eendragt. Veertiendaagsch tydschrift voor letteren, kunsten en wetenschappen* (Gent), 3de jaar, 17 december 1848, p. 58-59; Id., « Levensbericht van Josef Bernard Cannaert », *Hand. van de Maatschappij van Nederlandsche letteren te Leiden*, 1848, p. 111-113; J. Stecher, *Histoire de la littérature néerlandaise en Belgique*, 1886, p. 285. Zie ook : H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte, 1780-1914*, 1970, p. 144; H.J. Vieu-Kuik & J. Smeyers, *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden. VI. De letterkunde in de achttiende eeuw in Noord en Zuid*, 1975, p. 480; L. François, o.c., p. 24. F. Vanderhaeghen (*Bibl. gant*, V, p. 467) vermeldt Cannaert niet onder de auteurs.
- ²⁰ D. Destanberg, *Gent onder Jozef II*, 1910, p. 279; F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, IV, p. 267
- ²¹ V. Fris, o.c., p. 225-226. Hij was eerst even raadpensionaris van de schepenbank van de Keure, in welk ambt hij door zijn broer François werd opgevolgd (zie hierboven).
- ²² H. Balthazar, *Structuren en mutaties bij het politiek personeel. Een studie over het sociaal wisselingsproces te Gent in de vormingsjaren van de hedendaagse tijd, 1780-1850*, onuitg. doct. verh. univ. Gent, 1970, I, p. 92-101
- ²³ H. Balthazar, o.c., III, p. 40

- ²⁴ H. Balthazar, *o.c.*, I, p. 212; L. François, *o.c.*, p. 25
- ²⁵ Over hem: G. Schrans, *Vrijmetselaars te Gent in de XVIIIde eeuw*, 2de dr., 2009, p. 128-133
- ²⁶ *Wegwyzer*, 1782, p. 49
- ²⁷ *Wegwyzer*, 1782, p. 46; H. Balthazar, *o.c.*, I, p. 138; III, p. 85. Betr. de Burggravije o.m.: J. Nève, *Gand sous la domination française*, 1927, p. 71 nt. 2
- ²⁸ Zie bijv.: D. Destanberg, *Gent onder Jozef II, o.c.*, p. 258-259.
- ²⁹ *Inv. archéologique de Gand*, I, fiche 95 (30 nov. 1898); *G.T.*, 1983, p. 88-89. Diverse afbeeldingen in BeeldbankGent.be, tw. Serlippens
- ³⁰ Zie het hele verhaal in: P. Arren, *Van kasteel naar kasteel*, III, 1989, p. 296-299. Het kasteel werd later eigendom van de befaamde archivaris en verzamelaar Arthur Merghelynck die het bij testament ter beschikking stelde van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde.
- ³¹ [P.A. Verhaeghe], *Jaerboeken der Oostenryksche Nederlanden van 1780 tot 1814*, 1818, p. 146; *Dits die excellente Print Cronike van Vlaenderen*, 1791 p. 99
- ³² *Biogr. Nat.*, XXII (1920), 225-229
- ³³ Cannaert ontdekte in de nalatenschap een manuscript van 268 pag. in-folio met een “négation des vérités les plus saintes du christianisme”: J. de Saint-Genois, *Catalogue méthodique et raisonné des manuscrits de la bibliothèque de la ville et de l’université de Gand*, 1849-1852, p. 425.
- ³⁴ Zie verder: G. Schrans, *Van wit naar blauw, o.c.*, p. 31-33
- ³⁵ P. Claeys, *Mémorial de la ville de Gand*, p. 88, 91 J. Nève, *Gand sous la domination française, 1792-1814*, 1927, p. 97-98
- ³⁶ Bedoeld wordt de *Briefwisseling tussen vader Ghys en verscheide andere geleerde personen van zynen Tyd*, waarover: E. Voordeckers, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Gentse pers. Repertorium, 1667-1914*, 1964, p. 101-102; J. Nève, *o.c.*, p. 277
- ³⁷ H.J. Vieu-Kuik & J. Smeyers, *o.c.*, p. 548
- ³⁸ *Wegwyzer*, 1809, p. 41; *Almanach ofte oprechten Nederlandschen Hemel-Meter*, 1801, p. 65. Vanaf ca. 1812 woonde Cannaert enige tijd aan de Lindenlei (*Wegwyzer*, 1812, p. 70). Hij wordt vermeld als eigenaar van een verzameling schilderijen (*o.c.*, p. 91).
- ³⁹ J.J. Steyaert, *Levensschets van den heer Joseph van Crombrughe, in zyn leven burgemeester der stad Gent*, 1844, p. 13; L. François, *o.c.*, p. 30
- ⁴⁰ J. van Crombrughe werd in een eerder artikel behandeld.
- ⁴¹ Ook P.-V. Le Jeune werd in een eerder artikel behandeld.
- ⁴² Ph. Van Hille, *Het Hof van beroep te Brussel en de rechtbanken van Oost- en West-Vlaanderen onder het Frans bewind (1800-1814)*, 1970, p. 119, 122, 124
- ⁴³ *Wegwyzer*, 1815, p. 83. Betr. het Cour d’ Assise: J. Decavele & C. Vandewal, *De tempel van Themis – Gent. 160 jaar gerechtsgebouw en rechtspraak*, 2007, p. 59
- ⁴⁴ F. Beterams, *The “high society” belgo-luxembourgeoise [avec celle des arrondissements de Breda, de Maastricht et de Ruremonde] au début du gouvernement de Guillaume Ier, roi des Pays-Bas [1814-1815]*, 1973), p. 140; H. Balthazar, *o.c.*, III, p. 40
- ⁴⁵ P. van Duyse, *De Eendragt, o.c.*, p. 59
- ⁴⁶ L. François, *o.c.*, p. 34
- ⁴⁷ L. François, *o.c.*, p. 35
- ⁴⁸ Zie immers: Ph. van Hille, *Het Hof van beroep te Brussel en de rechtbanken van Oost- en*

- West-Vlaanderen onder het Nederlands bewind, o.c.*, p. 36-40
- ⁴⁹ Ph. van Hille, *o.c.*, p. 87. “Zijn ijveren voor het Nederlandsch is niet vreemd aan zijn bevordering” (A. De Jonghe, *De taalpolitiek van koning Willem I in de zuidelijke Nederlanden, 1814-1830*, 1943, p. 151)
- ⁵⁰ Wegwyzer, 1824, p. 85
- ⁵¹ “... Cannaert qui avait siégé et condamné dans presque toutes les affaires de presse depuis l'érection du royaume” (A. Bartels, *Les Flandres et la Révolution belge*, 1834, p. 299). “Vanaf het ontstaan van het koninkrijk”? Cannaert werd pas in 1825 benoemd!
- ⁵² A. Bartels, *o.c.*, p. 275 e.v., inz. p. 299 ; Pr. van Duyse, “Levensberigt”, *o.c.*; Ph. van Hille, *Nederlands bewind, o.c.*, p. 102
- ⁵³ E. Witte, J.P. Nandrin, E. Gubin & G. Deneckere, *Nieuwe geschiedenis van België. I. 1830-1905*, 2005, p. 75
- ⁵⁴ Ph. van Hille, *o.c.*, p. 100-101; L. François, *o.c.*, p. 42
- ⁵⁵ J.B. Cannaert, *Bydragen tot de kennis vaan het oude strafrecht in Vlaenderen, verrykt met vele tot dusverre onuitgegeven stukken*, 3de vermeerderde uitg., Gent, 1835, p. iii-iv.
- ⁵⁶ Bijv.: Wegwyzer, 1841, p. 309
- ⁵⁷ Ph. van Hille, *Nederlands bewind*, p. 273 (“verkiesbaar voor de Senaat”).
- ⁵⁸ H. Balthazar, *o.c.*, III, p. 40; L. François, *o.c.*, p. 40. Zie bijv.: Wegwyzer, 1823, p. 61
- ⁵⁹ P. Claeys, *Pages d'histoire locale gantoise*, 1885, I, p. 90-103
- ⁶⁰ *Annales belges des sciences, arts et littérature*, 1817, p. 245 e.v., 262
- ⁶¹ *Nederlandsche bydraegen. Maandblad ter bevordering van onderwys en opvoeding*, 1827, p. 115
- ⁶² Pr. van Duyse, “Levensberigt”, *o.c.* Zie bijv.: Wegwyzer, 1841, p. 304
- ⁶³ Wegwyzer, 1847, p. 164
- ⁶⁴ Het netto-actief van zijn nalatenschap bedroeg ca. 200.000 goudfrank, in die tijd een comfortabel bedrag (H. Balthazar, *o.c.*, III, p. 40).
- ⁶⁵ A. Verbessem, *Le barreau de Gand*, 1912, p. 117-118
- ⁶⁶ L. François, *o.c.*, p. 43
- ⁶⁷ Pr. van Duyse, “Levensberigt”, *o.c.*
- ⁶⁸ Pr. Van Duyse, *loc. cit.* “Leutige » werd door van Duyse gecursiveerd.
- ⁶⁹ Voor (vermoedelijk onvolledige) lijsten van zijn publicaties, zie: *Jb. van de Maatschappij der Nederlandsche Letteren, o.c.*; F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, VII, p. 71
- ⁷⁰ *Iets over het oude strafregt in België, gevolgd door eenige notabele decisien van vroegere tijden*, Brussel, 1826, 110 pag. (geen vermelding van de naam van de auteur)
- ⁷¹ *Bydragen tot het oude strafregt in België [...] door eenige merkwaardige vonnissen van vroegere tyden, van allerlei aard*, Brussel, 1829 (geen vermelding van de naam van de auteur)
- ⁷² Betr. de briefwisseling tussen Cannaert en Jan-Frans Willems tijdens de redactie van de derde druk, zie: A. Deprez., *Brieven van, aan en over Jan-Frans Willems*, 1965, I, p. 60
- ⁷³ J. Decavele & J.Vannieuwenhuysse, *Archiefgids. Deel I. Oud archief*, 1983, p. 11
- ⁷⁴ Zie bijv.: P. Fredericq, *Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis neerlandicae. Verzameling van stukken betr. de pauselijke en bisschoppelijke inquisitie in de Nederlanden*, I, 1889, p. 512, 524; Id., ... Tijdvak van de hervorming in de 16de eeuw (1525-1528), 1902, p. 185, 345, 441

- ⁷⁵ Zie ook Cannaerts' "Vertoog over een proces wegens toovery A° 1664" in (J.-Fr. Willems' tijdschrift] *Belgisch Museum voor de Nederlandsche taal- en letterkunde*, VIII (1844), p. 115-118.
- ⁷⁶ D. Van Ryssel, *o.c.*
- ⁷⁷ J.J. Haus, *La peine de mort. Son passé, son présent, son avenir*, 1867, p. 21 ; J. Guislain, *Leçons orales sur les phrénopathies, ou Traité théorique et pratique des maladies mentales*, 1852, I, p. 274 ; ook : [L. Guillaume], *Actes du congrès pénitentiaire international de Stockholm, août 1878*, II, p. 102
- ⁷⁸ L.A. Warnkönig, *Flandrische Staats- und Rechtsgeschichte bis zum Jahr 1305*, 1842, III, p. 194
- ⁷⁹ Zie bijv.: J. Maurer, *Hexenwesen und Satanismus. Eine vergleichende Bibliographie aus zwei Jahrtausenden*, 1989, p. 337; C.J.M. Mittermaier, *Die Todesstrafe nach den Ergebnissen der wissenschaftlichen Forschung*, 2003, p. 9; A. Goossens, *Les Inquisitions modernes dans les Pays-Bas méridionaux, 1520-1633*, ULB, 1997, p. 188; M.A. Murray, *The god of the witches*, 2005, p. 30, 72, 81, 83; H. Ch. Lea, *Materials toward a history of witchcraft*, 2004, III, p. 1218-1220; A. Beijer e.a., *Openbare strafrechtspleging*, 2002, p. 65
- ⁸⁰ Er kwam later geen "tweede stukske". Betr. dit werk ook: D. Heirbaut, X. Rousseaux & A. Wijffels ed., *Justitie- en rechtsgeschiedenis*, 2009, p. 404
- ⁸¹ Sinds 1 januari 1823 was in de Vlaamse provincies het Nederlands de officiële taal geworden; A. De Jonghe, *De taalpolitiek, o.c.*, p. 90 e.v.
- ⁸² Deze zinswendingen zijn nog niet uit het "vlaemsch" verdwenen.
- ⁸³ A. De Jonghe, *De taalpolitiek, o.c.*, p. 151 noot (1)
- ⁸⁴ *Gentsche almanak voor den jare 1823, kunnende dienen voor nieuwjaers gift*, p. 188 e.v. De meeste teksten in deze publicatie (vooral betr. Gentse geschiedenis) werden door Cannaert geschreven (F. Vanderhaeghen, *Bibl. gant.*, IV, p. 129).
- ⁸⁵ H. Vieu-Kuyk & J. Smeyers, *o.c.*
- ⁸⁶ *Jellen en Mietje* verscheen eerst in: *Den nieuwen dobbelen Schaeppers-almanach voor het schrikkel-jaer ... 1816*, p. 19 e.v. Zie verder: J. Huyghebaert ed., *Karel Broeckaert - Jellen en Mietje. Inleiding, tekstuitgave, woordverklaring*, Brussel (Fac. St Louis), 1992. Betr. K. Broeckaert: L. François, *Progressief en cultuurbewust.o.c.*, p. 7-22.
- ⁸⁷ Cannaert zou zelfs verklaard hebben dat het Vlaams "de taal van de Oude Belgen" was (S. Heirbrant, *Componenten en compositie van de historische roman*, 1995, p. 67)
- ⁸⁸ P. van Duyse, *De Eendragt, o.c.*, p. 59